

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2021.30.342>
УДК 439:323.272+(438)“1956”

Олена Антипова

канд. іст. наук, наук. співроб.

Інститут історії України НАН України
01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: Antipolena@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8666-980X>

ВІДЛУННЯ УГОРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1956 РОКУ В ПОЛЬЩІ

У статті висвітлено реакцію польського суспільства і влади на Угорську революцію 1956 р. Наголошується, що історія Польщі й Угорщини тісно сплелася у 1956 р. і дзеркально відбилася під час політичних подій того часу. Познанське повстання робітників у червні 1956 р. викликало в Угорщині неабиякий резонанс, і угорська влада мала намір використати події у Познані претекстом вирішення політичної кризи в Угорщині. Угорські маніфестанти, висловлюючи солідарність із польським народом і підтримуючи зміни в Польщі, вимагали «угорської дороги до соціалізму». Угорська революція, яка мала кривавий і трагічний характер, живо відгукнулася в польському суспільстві. Охарактеризовано діяльність польських інформаційних видань та шляхи, якими інформація про Угорську революцію потрапляла до Польщі. Наголошується, що виступи й публікації журналістів мали суттєвий вплив на ставлення польського суспільства до Угорської революції. Проаналізовано діяльність нової польської влади в пошуку односторонніх і союзників серед країн «народної демократії». Зазначено, що польський лідер В.Гомулка, проголосивши «польську дорогу до соціалізму», зважав на аналогії та подібності між подіями та змінами, що відбувалися в Польщі та Угорщині. Польська влада переконалася, від якої катастрофи убереглася їхня країна і партія, яка спромоглася безкровним шляхом розв'язати суспільно-політичну кризу. Гомулка був переконаний, що тільки вирішивши польсько-радянські проблеми можна уникнути повторення Познані й Будапешта, і надалі став звертатися до формули «польська рація стану», наголошуючи, що легковажне ставлення до державного інтересу Польщі може привести країну до трагедії, подібної трагедії Угорщини. Проаналізовано процес надання Польщею гуманітарної допомоги Угорщині. Зазначено, що найбільшу допомогу угорцям під час революції надала саме Польща. Розкрито позицію радіостанції «Вільна Європа» та редакції «Голос вільної Польщі». Редакція РВС відчувала відповідальність

за достовірність наданої інформації і глибоко розуміла вплив своїх передач на настрої польського суспільства. Акцентовано, що події 1956 р. в Польщі та Угорщині поклали початок краху прорадянських тоталітарних режимів у Європі.

Ключові слова: Польща, Угорщина, суспільно-політична криза, революція, гуманітарна допомога.

Olena Antypova

PhD in History, Researcher

Institute of History of Ukraine

the National Academy of Sciences of Ukraine

4, Hrushevskiyi Street, Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: Antipolena@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8666-980X>

THE 1956 HUNGARIAN REVOLUTION ECHOES IN POLAND

The article highlights the reaction of Polish society and government to the Hungarian Revolution of 1956. It is emphasized that the history of Poland and Hungary was closely intertwined in 1956 and reflected in the course of political events of that time. Poznan workers' uprising in June 1956 caused a great resonance in Hungary and the Hungarian authorities intended to use the events in Poznan as a pretext for resolving the political crisis in Hungary. Hungarian protesters, expressing solidarity with the Polish people and supporting change in Poland, demanded a "Hungarian path to socialism". The Hungarian revolution, which had a bloody and tragic character, had a lively response in Polish society. The activity of Polish information publications and the ways in which information about the Hungarian revolution reached Poland are described. It is emphasized that the speeches and publications of journalists had a significant impact on the attitude of Polish society to the Hungarian Revolution. The activity of the new Polish government in search of like-minded people and allies among the countries of "people's democracy" is analyzed. It is noted that the Polish leader V. Gomulka, proclaiming the "Polish road to socialism", took into account the analogies and similarities between the events and changes that took place in Poland and Hungary. The Polish authorities realised the catastrophe from which their country and the party, which managed to resolve the socio-political crisis in a bloodless way, escaped. Gomulka was convinced that only by resolving the Polish-Soviet problems it was possible to avoid a repeat of Poznan and Budapest. The process of providing humanitarian aid to Hungary by Poland is analyzed. It is noted that the greatest assistance to the Hungarians during the revolution was provided by Poland. The position of the radio station "Free Europe" and the editorial board of "Voice of Free Poland" is revealed. It is noted that the

RWE editorial board felt responsible for the accuracy of the information provided, and deeply understood the impact of its broadcasts on the mood of Polish society. It is emphasized that the events of 1956 in Poland and Hungary marked the beginning of the collapse of pro-Soviet totalitarian regimes in Europe.

Keywords: *Poland, Hungary, socio-political crisis, revolution, humanitarian aid.*

Польський жовтень 1956 р. став не тільки початком і основою нового етапу в новітній історії Польщі, але й каталізатором розвитку подій в Угорщині. Водночас трагічна доля Угорської революції стала потужним застереженням для польської влади й мала фатальний вплив на подальшу політичну діяльність лідера польських комуністів В. Гомулки.

Довгі роки історія Угорської революції та польського Жовтня 1956 р. були заідеологізовані радянською історіографією та пропагандою. У так званій «офіційній» історіографії того періоду, як українській, так і в польській та угорській, не було жодного дослідження, в якому би знайшли достовірне відображення причини тих подій.

Виключення становить еміграційна історіографія – польська й угорська – представники якої не тільки ставили собі за мету правдиво відтворити перебіг подій, але й поділитися своїми роздумами щодо глобальної кризи міжнародної комуністичної системи¹. Крах системи, ліквідація цезури і відкриття архівів, зокрема, до певного часу, російських, дозволила дослідникам із нової перспективи досягнути ті події.

Історія польсько-угорських відносин середини 50-х рр. ХХ ст. і взаємозв'язок подій 1956 р. надзвичайно актуальні для польських і угорських дослідників². Подія 1956 р. присвячено численні конференції, дискусії, обговорення та публікації істориків обох країн. Велика заслуга в цьому питанні належить науковцям Інституту Угорської революції 1956 р. у Будапешті. Їхні праці перекладені багатьма мовами, зокрема польською³. Розвитку полоністики в Угорщині сприяв, також, створений у 1990-х рр. Польський інститут у Будапешті. Хронологічний збіг у часі трагічних і важливих для обох народів подій актуалізує польську проблематику в угорській історіографії, яка розглядає їх як елементи глобальної кризи міжнародної комуністичної системи.

Сучасна українська історіографія налічує значну кількість досліджень, присвячених як історії Польщі середини ХХ ст., так і історії Угорської революції 1956 р. Як у розвідках істориків-полоністів, зокрема Л. Зашкільняка, М. Крикуна⁴ та ін., так і у студіях вітчизняних дослідників історії Угорщини – І. Короля, С. Віднянського, М. Держалюка, І. Ліхтея, В. Лушая⁵ та ін. – висвітлюються об'єктивні й суб'єктивні, внутрішні та міжнародні чинники польського Жовтня та Угорської революції 1956 р. Особливу увагу

автори звертають на те, що події 1956 р. стали відображенням складних протиріч повоєнного світу та наслідком глибоких соціально-економічних і політичних криз, що були притаманні як Польщі, так і Угорщині. Темою сучасних досліджень стали також основні тенденції висвітлення ролі радянських військ під час Угорської революції 1956 р. у підручниках для закладів вищої освіти незалежної України⁶. Утім, окремі аспекти історії взаємовпливу двох подій, а особливо реакція польського суспільства на Угорську революцію, ще залишаються малодослідженими.

Доля Польщі й Угорщини тісно сплелася в 1956 р. Після років непорозуміння офіційне дипломатичне примирення країн відбулося в 1955 р., коли країни обмінялися послами. Однак характер їх взаємовідносин визначав СРСР, до сфери інтересів якого входили обидві країни. Утім, історична пам'ять про роки незалежності, надання Угорщиною у 1939 р. політичного притулку польським емігрантам викликала в обох народів почуття взаємної симпатії, яке суттєво різнилося від «духу інтернаціоналізму і дружби між соціалістичними країнами», прийнятного в соціалістичному таборі. Все це надавало специфічного настрою польському й угорському Жовтню 1956 р. і дзеркально відбилася під час політичних подій того часу.

Після смерті Сталіна у Кремлі розуміли, що незадоволення, яке росло в Угорщині, де сталінізм набув найбільш жорстокої форми, може вилитися у вибух. М. Ракоші, який був найкращим угорським учнем Сталіна і в 1949-1956 рр. одноосібно керував країною, змушений був поділитися владою. Прем'єр-міністром став Імре Надь, який вже після першого публічного виступу здобув симпатії угорського народу. У своїй першій офіційній промові він звернувся до угорського народу як до братів і наголосив на важливості підтримання історичних традицій. Надь обнародував «новий етап» у політиці і започаткував обережні економічні реформи. Завдяки цьому були ліквідовані табори інтернованих, звільнені політичні в'язні, зменшені видатки на військо, а звільнені ресурси спрямовані на розвиток легкої промисловості і сфери послуг, чим був підвищений рівень життя угорців. Проте навесні 1955 р. у результаті партійної боротьби І.Надь був змушений залишити пост прем'єр-міністра й пізніше, у грудні 1955 р., був виключений із УПТ. Утім подальшим репресіям відносно І.Надя завадив ХХ з'їзд КПРС. Хоча таємна доповідь Хрущова в Угорщині не набула такого розповсюдження та розголосу, як у польському суспільстві, втім надала сміливості тим членам партії, які жадали позбавити влади М.Ракоші.

Намагання Ракоші та його оточення виправдати свій політичний курс і знівельювати принципів протиріччя між власними методами управління й рішеннями ХХ з'їзду КПРС призвели до формування демократичної опозиції навколо І.Надя, метою якої стала демократизація суспільно-політичного й соціально-економічного життя країни в руслі рішень червневого

пленуму ЦК УПТ 1953 р. і XX з'їзду КПРС. Діяльність угорської опозиції, що була обмежена тоталітарним режимом, знайшла своє відображення в низці критичних статей, дискусіях, роз'яснювальній роботі серед населення в рамках роботи осередка ім. Петефі, створеного навесні 1956 р. групою молодих членів партії. Утім, демократична опозиція не була організованою, не змогла створити програму своєї діяльності, а використовувала в цій ролі програму «нового курсу» І.Надя.

Познанське повстання робітників у червні 1956 р. викликало в Угорщині неабиякий резонанс, який був посилений дискусією щодо свободи слова, проведеною 27 червня осередком ім. Петефі. Влада відреагувала негайним обговоренням цих двох, досить споріднених питань. На надзвичайному засіданні пленуму ЦК Угорської партії трудящих тогочасний очільник Угорщини Ракоші наголосив, що «останніми днями мали місце дві неочікувані події: познанські події та дискусія щодо свободи слова»⁷. Риторика його виступу була співзвучна зі словами прем'єр-міністра Польщі Ю.Циранкевича про те, що «кожен провокатор або божевільний, який наважиться підняти руку на народну владу, нехай знає, що влада відрубас йому ту руку... в інтересах Батьківщини»⁸. Ракоші наголошував, що «познанська провокація вказує на те, що ворог використовує будь-який момент, аби знищити досягнення XX з'їзду КПРС і посилити напруження між партією і трудящими. Відносно нових відомостей, познанська провокація тісно пов'язана з тим, що на ярмарку [Міжнародний ярмарок у Познані. – *Авт.*] перебувало багато іноземців, а кількома днями раніше американці закинули біля кордону [Угорщини. – *Авт.*] кілька озброєних диверсійних груп»⁹.

Зрештою в тому, що події у Познані й дискусія осередку ім. Петефі, присвячена свободі слова, мали спільне джерело, був впевнений і А.Мікоян, який прибув для участі в роботі пленуму ЦК УПТ і мав вплинути на ухвалення рішень, необхідних для зміцнення комуністичної влади¹⁰.

На думку угорських істориків, Ракоші був готовий використати події у Познані претекстом урегулювання політичної кризи в Угорщині. Владою були складені так звані «ліквідаційні списки», що вміщували близько 400 прізвищ найбільш «опозиційних елементів»¹¹. Утім, угорським комуністам не вистачило часу для реалізації цього плану. За кілька тижнів у Кремлі вирішили усунути Ракоші від влади, вважаючи його причиною наростаючої в Угорщині кризи. Його наступником став Е.Герьо, соратник Ракоші, який разом із ним поділяв відповідальність за репресії в Угорщині початку 1950-х рр.¹².

Спроба М.Ракоші встановити жорсткий контроль над життям країни призвела до ускладнення суспільно-політичної ситуації в Угорщині влітку 1956 р. За втручання СРСР, вдалося призупинити загострення кризи. Рі-

шення липневого пленуму ЦК УПТ, хоча й непослідовні та половинчасті, на короткий час нормалізували суспільно-політичну ситуацію в Угорщині. Утім, «зміна без зміни» не сприяла поліпшенню ситуації.

На початку жовтня 1956 р., після тривалого тиску демократичної опозиції, в Угорщині було проведено перепоховання праху жертв ракошистського терору. Ця подія сприяла політичній активізації студентства, що перебрало на себе роль головної рушійної сили демократизації у країні. Інтелігенція, яка відігравала провідну роль у попередні роки і підготувала суспільство до корінних змін у громадсько-політичному житті країни, поступилася лідерством, хоча й залишила за собою функції своєрідного рушійного демократизації. У середині жовтня було створено Союз угорських університетських та інститутських об'єднань (МЕФЕС), до якого приєдналися усі вищі навчальні заклади Угорщини. Студентський союз висунув широкі демократичні вимоги, які радикалізувалися з кожним днем. Найбільшу популярність отримали вимоги студентської організації Технічного університету м. Будапешта, так звані «14 пунктів». Союз письменників та осередок ім. Петефі також оголосили свої програми, утім поміркованіші й не дуже популярні в угорському суспільстві.

Процес зміни сталінської диктатури, каталізатором якого став XX з'їзд КПРС, сягнув свого апогею в Польщі 19-21 жовтня 1956 р., коли новообраний перший секретар ПОРП В.Гомулка перед багатотисячною маніфестацією оголосив про «польську дорогу до соціалізму».

Ввечері 22 жовтня на засіданні студентської організації Технічного університету м.Будапешта було ухвалено рішення про проведення на наступний день демонстрації солідарності з народом Польщі, яке підтримали всі громадські організації та навчальні заклади столиці.

Виступ Гомулки 23 жовтня був опублікований у центральному друкованому органі УПТ «Сабад Неп». Це видання було єдиним представником центральних органів друку країн радянського блоку, який надрукував виступ Гомулки без скорочень. Того самого дня в Будапешті відбулася велика демонстрація. Угорські маніфестанти, висловлюючи солідарність із польським народом і підтримуючи зміни в Польщі, домагалися «угорської дороги до соціалізму» й повернення до влади І.Надя як провісника «нового етапу» побудови соціалізму. Маніфестанти зібралися біля пам'ятника генералу Юзефу Бему, постаті, що стала символом польсько-угорської дружби, і рушили під стіни Парламенту, де чекали на виступ Імре Надя. Одночасно, багатотисячний натовп завалив пам'ятник Сталіну. Ще одна група маніфестантів рушила до будинку Угорського радіо, щоб у прямому етері виголосити свої вимоги. Угорська влада, на чолі з наступником М.Ракоші Е.Герьо, жахаючись демократичних устремлінь свого народу, викликала на допомогу радянські війська.

В Угорщині вибухнула революція, розпочалася збройна боротьба за незалежність країни. 24 жовтня за підтримки народних мас Імре Надь став на чолі уряду, а першим секретарем партії був обраний Януш Кадар. Більшість попереднього керівництва партії втекла з країни, переважно до СРСР¹³.

Угорська революція, яка практично з перших хвилин мала кривавий і трагічний характер, живо відгукнулася в польському суспільстві. 24-25 жовтня 1956 р. на сторінках польської преси з'явилася перша інформація про угорську трагедію, а 26 жовтня через польське радіо вперше було оголошено про забір крові для «братів-угорців»¹⁴.

Солідарність із угорцями висловлювалася й під час велелюдних демонстрацій. До прикладу, 24 жовтня 1956 р. після закінчення численної демонстрації перед Палацом культури й науки у Варшаві на підтримку В. Гомулки, понад 2000 тис. осіб, до яких дорогою долучилося ще кілька тисяч маніфестантів, вирушили до Угорського Посольства, де висловили солідарність з угорським народом. Після цього «одна із груп організувала біля колони Зігмунда короткий мітинг під гаслом Варшава-Будапешт-Белград»¹⁵.

30 жовтня в Ольштині відбулася найбільша демонстрація на підтримку Угорської революції. Із повідомлень спецслужб відомо, що «30 жовтня 1956 р. з ініціативи студентів Вищої аграрної школи та Учительських курсів в Ольштині о 14.00 була організована маніфестація солідарності з угорськими повстанцями. Маніфестація /.../ вирушила з території школи, пройшла вулицями на площу Червоної Армії, де вже були встановлені польські та угорські прапори, бо попередньо туди прибула група студентів із 20 осіб. При запалених вогнях стояла почесна варта із 4-х студентів. Коли хода увійшла на площу Червоної Армії, під прапори було покладено вінок. Далі хода пройшла вулицями на площу ген.Сверчевського, де відбувся мітинг, в якому взяли участь близько 10 тис. осіб. Пізніше від ходи відокремилася група студентів, яка закріпила три попередньо підготовані дошки з написом «Площа Угорських Повстанців» біля вивіски «Площа Червоної Армії» /.../. Під час ходи студенти несли транспаранти з гаслами «Вимагаємо виводу радянських військ із Угорщини!», «Увесь Ольштин з нами!», «Подаль від Советів!», «Вільна Польща – вільна Угорщина!», «Радянський інтернаціоналізм красується в Угорщині!», макети з мапою Угорщини із позначеним Будапештом, над яким /.../ крапала кров»¹⁶.

Зазначимо, що нині та історична площа в Ольштині носить ім'я генерала Юзефа Бема, який і для поляків, і для угорців став символом польсько-угорської дружби¹⁷.

Важливою складовою прояву солідарності з Угорщиною стали приспущені в жалобі угорські прапори. Ця акція охопила усю Польщу, проте наймасовіше вона була підтримана у південно-західних воєводствах Польщі, особливо у Вроцлаві. Саме цей регіон Польщі найбільше переймався трагедією

Угорщини. Наприкінці Другої світової війни, відповідно до положень Ялтинської конференції, з нього було насильно виселено німецьке населення, а на звільнені місця переміщені як поляки зі східних воєводств, так і депортоване за акцією «Вісла» українське населення. У цьому регіоні набули поширення антирадянські настрої. Поглиблював ситуацію і той факт, що на території Нижньої Сілезії зі стратегічних міркувань були розміщені радянські війська.

У ті трагічні дні на вроцлавській ратуші був піднятий угорський прапор із жалобною стрічкою. Про цю подію зберігся запис у пам'ятній книзі Шльонського історичного музею, який розташовувався в цьому будинку: «Пам'яті Угорської революції співробітники Історичного музею у Вроцлавській Ратуші на зборах з ініціативи директора Музею маг.Юзефа Піантка одногослоно ухвалили рішення підняти на вежі Вроцлавської Ратуші національний прапори Угорщини та Польщі /.../ Слава народам, що виборюють свободу!»¹⁸.

Упродовж 1956 р. польські засоби масової інформації працювали майже без цензури. Вільна робота польської преси тривала до перших місяців 1957 р., до моменту, коли польська комуністична влада ухвалила рішення врегулювати і взяти під контроль цей процес.

Під час Угорської революції польські інформаційні видання майже не мали обмежень. У жовтні-листопаді 1956 р. в Угорщині перебувало понад 200 польських кореспондентів, які представляли центральні друковані органи – «Sztandar Młodych», “Życie Warszawy”, “Trybuna Ludu”, “Walka Młodych”, “Nowa Kultura” та ін., а також польське радіо.

Виступи й публікації журналістів мали суттєвий вплив на ставлення польського суспільства до Угорської революції. Їхні репортажі з Будапешта були просякнуті симпатією до угорських повстанців. З особливим захопленням вони ставилися до процесу єднання угорського народу. Публікації і фоторепортажі яскраво показували трагедію Угорщини та знищення країни. Багато журналістів, після повернення з Угорщини, виступали на численних мітингах, зустрічах і зібраннях.

Нове польське керівництво дуже уважно слідкувало за подіями в Угорщині, отримуючи інформацію з різних джерел. Найважливішими були шифрограми з Польського Посольства в Будапешті. Від 23 жовтня до 4 листопада з Будапешта до Варшави дипломатичними лініями було передано 60 шифрограм¹⁹. Посол РП в Угорщині Адам Вілльман, який симпатизував ідеям Угорської революції²⁰, надсилав докладну інформацію, завдяки чому польське керівництво мало повне уявлення про події в Угорщині й усвідомлювало, що угорці підтримують зміни в Польщі і з симпатією ставляться до польського народу²¹.

Також важливим джерелом інформації стали Польське радіо й Польська агенція преси. Підготовлені обома інформаційними службами бюлетені були призначені для внутрішнього користування партійного апарату

і вміщували найважливіші донесення й коментарі найвпливовіших радіостанцій і друкованих органів. До політбюро також надходила інформація з польських регіональних партійних центрів, що відображала настрої польського суспільства, яке вбачало в Угорській революції аналогію до Польської революції.

Нова польська влада шукала однодумців і союзників серед країн «народної демократії», більшість з яких на той період дотримувалася «сталінської лінії». Такого союзника польське керівництво побачило в Угорщині. На додаток не тільки Польща потерпала від військового тиску Москви, воєнна загроза стала реальністю в Угорщині. Польське керівництво скористалося ситуацією й вимагало в Москви забрати маршала Рокоссовського й відіслати додому радянських офіцерів і військових радників.

28 жовтня 1956 р. Політбюро ПОРП ухвалило рішення виступити із зверненням до угорського народу²². Це була термінова справа, бо від 23 жовтня – початку подій в Угорщині – польське керівництво не висловило своєї позиції. Далі мовчати було неможливо, тому що центральний друкований орган ЦК ПОРП, газета «Trybuna Ludu» та її воєводські відповідники із захопленням вітали Угорську революцію й висловлювали слова підтримки на адресу «братів-угорців». Подібні публікації могли суттєво вплинути на перебіг Угорської революції, і опосередковано на стабілізацію ситуації у Польщі.

На виконання доручення Гомулки 28 жовтня до Будапешта виїхала польська партійна делегація для ознайомлення з ситуацією. Іншим завданням цієї групи було, в міру можливостей, схилити І.Надя та Я.Кадара до завершення змін на цьому етапі. Безумовно, візит мав на меті висловлення підтримки польського керівництва новому керівництву Угорщини й засудження дій Е.Герьо, який викликав на допомогу радянські війська «з метою відновлення громадського порядку»²³. Пройшовши кількома днями раніше подібним шляхом і розуміючи, що були на пів кроку від подібного сценарію, Гомулка часто повторював, що високо цінує політичну зрілість поляків, яку ті виявили під час важливих подій жовтня 1956 р.²⁴

29 жовтня на зустрічі зі студентами Варшавської Політехніки – активними учасниками Польського жовтня – Гомулка, відповідаючи на питання: чи не потрібно оголосити національний траур як свідчення солідарності з угорцями, зазначив, що те, що відбулося, має стати для угорців приводом до радості та слави, і ті події саме так залишаться в історії. Польща, яка поділяє тугу за загиблими, і висловлює угорцям слова співчуття, радіє з того, що Угорщина скинула ярмо неволі²⁵.

Члени польської партійної делегації – віце-міністр закордонних справ М.Нашковські й заступник члена ЦК ПОРП А.Старевич – одразу зустрілися з угорським керівництвом²⁶. А вже наступного дня, 29 жовтня, угорський «Сабад Неп», як і всі угорські видання, опублікували текст звернення ЦК

ПОРП до угорського народу, підписане Гомулкою та Циранкевичем. У цьому зверненні польські лідери висловили підтримку І.Надю і його програмі, в якій одним із пунктів було виведення радянських військ із території Угорщини²⁷, а також висловили слова співчуття угорському народу з приводу пролитої крові в Будапешті й закликали угорців до якнайшвидшого припинення «братовбивчої боротьби». «Ви і ми на одному боці – свободи й соціалізму»²⁸.

Особливо польське керівництво вітало вимоги угорського народу звільнити територію Угорщини від радянських військ. Після повернення з Будапешта один з учасників партійної делегації, Старевич, відповідаючи на питання представників польського радіо, зазначав, що тільки після виведення радянських військ з угорської столиці можна буде розпочати реалізацію програми уряду Імре Надя²⁹. Утім, у зв'язку з особливими обставинами, в яких опинилася Польща, про виведення радянських військ з її території не могло бути й мови. Коментуючи цю тезу, Гомулка завжди говорив, що геополітична ситуація Польщі відрізняється від угорської, і ті особи, які ставлять польській партії подібне завдання, грають на руку зовнішніх міжнародних сил, які тільки цього й чекають³⁰.

Одночасно, організаційний відділ ЦК ПОРП наполегливо рекомендував усім воєводським комітетам партії провести загальні слухання звернення ЦК ПОРП до «братів-угорців» із обов'язковим висловленням підтримки лінії партії³¹.

Нове польське керівництво звичайно зважувало на аналогії та подібності між подіями і змінами, що відбувалися в Польщі й Угорщині, тому й підтримувало Надя та Кадара. Одночасно з пошуком союзника за кордоном, польське керівництво потребувало підтримки всередині країни, і від власної слабкості змушено була йти на різні компроміси.

Представники польської партійної делегації у Будапешті мали можливість особисто переконатися, від якої катастрофи убереглася їхня країна й партія, яка спромоглася безкровним шляхом розв'язати кризу на VIII Пленумі ЦК ПОРП. Польська влада розуміла, що в разі вторгнення радянських військ до Варшави Польщу б охопило повстання такої сили, з якою би вона не впоралася. Існувала реальна ймовірність повторення трагедії Угорщини.³²

Перед Гомулкою, який повернувся до влади 21 жовтня 1956 р., постало багато проблем. Червневне повстання в Познані стало сигналом до зміни польсько-радянських відносин. Гомулка був переконаний, що тільки розв'язавши цю проблему можна уникнути повторення Познані, а як пізніше стало відомо – й Будапешта. Основним завданням для нього стало максимальне утримання й розширення незалежності від східного сусіда, послідовне усунення реліктів епохи сталінізму й надання національного характеру побудові соціалізму – «польської дороги до соціалізму».

1 листопада 1956 р. на кордоні Польщі і СРСР у м.Брест відбулася зустріч радянського керівництва – М.Хрущова, Г.Маленкова і В.Молотова – з новим керівництвом Польщі – В.Гомулкою, Ю.Циранкевичем і Е.Охабом. Радянська сторона поінформувала польських колег про ухвалене рішення здійснити військову інтервенцію в Угорщину³³. Своєю чергою, польська сторона, наголошуючи на своєму «винятковому становищі», не змогла безумовно прийняти той факт, що подібні кризи, як в Угорщині, а дещо раніше в Польщі, мають бути розв'язані військовим шляхом іноземною державою. Згодом радянські очільники зазначали, що, на думку представників Польщі, події в Угорщині є внутрішньою справою цієї країни, і обидві сторони не досягли в цьому питанні повного розуміння. Утім Гомулка погоджувався з тим, що в ситуації, яка склалася в Угорщині, існує загроза контрреволюції з боку гортистів і можливий вихід Угорщини з соціалістичного блоку. Розв'язанням проблеми стало би, на думку польської сторони, «озброєння угорських робітників, які мали бути в бойовій готовності», та збереження радянських військ на території Угорщини, утім польські представники виступили категорично проти залучення їхньої країни до воєнних дій³⁴.

На початку грудня 1956 р. піднесення польського суспільства викликала інформація про те, що польська делегація на засіданні ГА ООН утрималася від голосування щодо резолюції США, що засуджувала СРСР за втручання у внутрішні справи Угорщини й порушення статуту ООН³⁵. Вважалось, що підтримка Советів у цьому питанні – це зрада Жовтня й кінець «польської відлиги». Утім пізніше з'ясувалося, що Польща все ж таки проголосувала проти тієї резолюції³⁶. На жаль, незважаючи на те, що після Жовтня 1956 р. ПНР здійснювала спробу самостійних кроків втілення в життя своїх зовнішніх інтересів, які дещо дистанціювали її міжнародну політику від того, що було типовим для країн соціалістичного блоку³⁷, вважати її дії на міжнародній арені суверенними й незалежними від Москви було зарано³⁸.

Гомулка щиро вірив, що присутність радянських військ на території країн соціалістичного блоку, як і членство у Варшавському договорі, є умовою існування більшості комуністичних країн. Утім тут він потрапив у певну пастку, тому що у зверненні до угорського народу підтримав положення програми Надя про бажання звільнитися від радянської військової опіки. І все складніше було пояснювати польському суспільству, чому не можна вивести радянські війська з Польщі, але необхідно це зробити в Угорщині. Надалі Гомулка досить часто звертався до формули «польська рація стану», так званій «польський державний інтерес», наголошуючи весь час, що легковажне ставлення до державного інтересу Польщі може привести країну до трагедії, подібної трагедії Угорщини, і в цих складних міжнародних обставинах єдиним правильним рішенням є підтримка польським народом ПОРП³⁹.

Вперше формула «польській рації стану» прозвучала у зверненні ЦК ПОРП до польського народу від 1 листопада 1956 р., яке з'явилося після зустрічі у Бресті. Власне після цієї зустрічі відбулося термінове засідання політбюро ЦК ПОРП, на якому було обговорено нову інформацію щодо Угорщини. В рішенні політбюро зазначено, що «справу оборони й утримання народної влади та побудови соціалізму в Угорщині повинен вирішувати угорський народ, а не зовнішня інтервенція»⁴⁰. Одним із головних завдань звернення було «вилити відро холодної води на розпечені польські голови»⁴¹, тому що емоції, збуджені Польським жовтнем і Угорською революцією, були занадто гарячі.

У зверненні до польського народу зазначалося, що ЦК ПОРП засуджує керівництво УПТ, яке проти волі робітничого класу й більшості народу замість процесів демократизації викликало на допомогу радянські війська. Зауважувалося, що іноземна інтервенція є небажаною. Проте далі роз'яснювалося, що на польській території радянські війська розташовані згідно з рішеннями Потсдамської конференції для забезпечення постачання підрозділів армії СРСР на території НДР. Виведення радянських військ із території Польщі не відбудеться до моменту укладання мирного договору з Німеччиною (ФРН) чи моменту, коли чотири держави одночасно виведуть свої війська з території Німеччини. Поза тим, завданням радянських військ є оборона західного кордону країни від реваншистів. Утім зазначалося, що умови й засади їх присутності на території Польщі потребують врегулювання у правовий спосіб. Насамкінець наголошувалося, що за існуючого міжнародного становища вимога виведення радянських військ суперечить основним інтересам Польщі, поточна ситуація вимагає не проведення зборів і демонстрацій, а спокою, дисципліни й відповідальності, що є «найважливішим імперативом на цей момент»⁴². Також наголошувалося, що мужність, розсудливість і спокій збереже Польщу від долі Угорщини⁴³.

Таке своєрідне зомбування суспільства мало свої наслідки. Польський історик, професор А.Фрішке зазначав, що після трагедії Угорщини для польського суспільства прийшло усвідомлення потреби в обачності⁴⁴.

Утім, під час придушення Угорської революції радянськими танками на обачність зважали не всі члени польського суспільства.

За часів революції Угорщина потребувала гуманітарної підтримки. Польське суспільство стало найорганізованішим у наданні допомоги угорському народу. Традиційні ідеї польсько-угорської дружби, сильні антисталінські настрої, подібність угорських гасел до гасел Польського жовтня, асоціація з Варшавським постановням – усі ці чинники сприяли масовому руху з надання допомоги.

Польський Червоний Хрест досить швидко сконтактував з представництвами Угорського Червоного Хреста, який насамперед просив надати кров

і плазму. Неодноразово Польський ЧХ робив оголошення через польське радіо і пресу про забір крові⁴⁵. Відгук польського суспільства на заклик до допомоги «братам-угорцям» перевершив усі сподівання Польського ЧХ. Багатометрові черги стояли до донорських станцій, які не встигали відбирати кров у всіх охочих. Було ухвалено рішення встановити цілодобовий режим роботи донорських центрів, працювали пересувні станції у закладах праці, військових підрозділах, вишах.

Основними донорами були молодь і студентство. Проте усі шари польського суспільства залучилися до цієї благородної справи. До донорських центрів приходили і представники влади, і комбатанти Другої світової війни, люди, яким переливання крові колись врятувало життя, старші люди. Усі хотіли надати свою кров. До прикладу, у Зеленій Гурі члени воєводського комітету ПОРП перед початком чергового засідання усім складом взяли участь у донорській акції⁴⁶.

Багато бажаючих у випадках із медичними застереженнями до донорства не погоджувалися з рішеннями лікарів. Справа в тому, що у 50-ті роки кров об'ємом 150-200 мл мали право надати особи віком від 18 до 40 років. Найбільша кількість людей, що зголосилася стати донорами на користь угорських братів, перебувала у великих містах – Варшаві, Катовіце, Ольштині, Гданську, Зеленій Гурі та ін. Упродовж неповних двох тижнів удалося зібрати 795 л крові і 415 л плазми⁴⁷. Уся Польща в такий спосіб солідаризувалася з угорцями. Про факти допомоги польське суспільство інформувалося через пресу й радіо, які регулярно подавали зворушливі репортажі і статті про донорів, про їх спонтанну жертвність і особливості організації таких акцій.

Медичні працівники пропонували також і безпосередню допомогу, яку вони могли би надати в угорських шпиталях. Першими зголосилися студенти старших курсів Медичної академії у Гданську. У той період до Польського ЧХ звернулося понад тисячу лікарів і молодшого медичного персоналу, а також студентів-медиків, які були готові виїхати до Угорщини⁴⁸. Проте Польському ЧХ не вдалося організувати безпосередній виїзд польських медиків. Основною причиною відмови стало те, що не було змоги забезпечити безпечні умови праці⁴⁹.

Окрім донорства, по всій країні розгорнувся збір різних пожертв. У цій справі до Польського ЧХ приєдналися й інші організації. Скриньки для пожертв були встановлені біля Польсько-угорського інституту у Варшаві та Кракові, у вишах, лікарнях, костелах, на залізничних вокзалах, біля магазинів і просто на вулицях. Молодь також проводила так званий «домашній» збір пожертв, відвідуючи оселі польських громадян.

Досить популярною формою збору коштів було запровадження благодійних концертів, театральних спектаклів та інших культурних заходів. Усі зібрані кошти також переказували на рахунок Польського ЧХ⁵⁰.

До кінця січня 1957 р. вдалося зібрати 31 мільйон злотих, на які ПЧХ зробив закупівлю 25,5 т кровозамінників, ліків, медичного обладнання і перев'язувальних матеріалів, 331 т продовольства, 32 т одягу, 10 т миючих засобів та будівельних матеріалів. Також були відкриті пункти для збору благодійної допомоги, куди бажаючі мали змогу принести товари першої необхідності. Досить часто до благодійності залучалися діти, які приносили в дар своїм угорським одноліткам іграшки⁵¹.

Більшість гуманітарної допомоги доправлялася до Угорщини авіасполученням. Перший польський літак із вантажем крові та плазми, які становили запаси польських шпиталів, прилетів до Будапешта 26 жовтня за годин після звернення про допомогу Угорського Червоного Хреста. Польський літак сідав за складних умов: аеропорт був зачинений, і злітно-посадкова смуга не освітлювалася. Перша колона вантажівок, прямуючи через Чехословаччину, прибула до Будапешта 11 листопада. Загалом із Польщі до Угорщини було відправлено авіасполученням 15 транспортів, які перевозили переважно кров і плазму. На зворотному шляху вони евакуювали польських громадян, пізніше перевозили важкопоранених угорських повстанців⁵².

До Угорщини були відправлені 42 вантажівки шістьма колонами, а також 104 залізничні вагони, які перевозили важкі вантажі – продовольство, частково ліки, будівельні матеріали тощо. На жаль, постачання гуманітарної допомоги наземним транспортом було ускладнено двома кордонами. Спочатку вантажі Червоного Хреста затримувались і оглядалися чехословацькими митниками. Потім, на чехословацько-угорському кордоні до справи бралися угорські служби безпеки. Часом дорога до Будапешта тривала декілька діб, навіть тоді, коли у справі перетинання кордонів допомагали польські дипломатичні служби⁵³.

Найбільшу допомогу угорцям під час революції надала саме Польща. І це була саме спонтанна допомога польського суспільства, яка вже за допомогою влади була доправлена до Угорщини. За висновками Міжнародного комітету Червоного Хреста, одну п'яту усієї допомоги, що надала ця організація Угорщині, становила допомога з Польщі.

Часами у простих поляків з'являлися сумніви щодо того, чи дійсно польська гуманітарна допомога потрапляє до нужденних. Зв'язок із Будапештом був розірваний, а після другої хвилі радянської інтервенції, від 4 листопада, будапештський аеропорт не приймав польських літаків із гуманітарним вантажем. Польщею ширилися чутки про те, що польську благодійну допомогу перехоплювали окупаційні радянські війська, і що вона продається на угорських базарах тощо. Тому у краківських студентів, членів Студентського комітету допомоги повсталим угорцям (пізніше Студентський комітет допомоги угорцям) виникла ідея вислати до Будапешта власну студентсько-робітничу

експедицію для здійснення контролю над розповсюдженням гуманітарної допомоги⁵⁴. Утім, після повернення з Будапешта, за споминами учасника цієї експедиції Анджея Братковського, «довгі роки важко було щось говорити про те, що самі бачили»⁵⁵.

Матеріальними цінностями не обмежувалася польська допомога угорцям. Використовувалися різноманітні рекреаційні центри, запрошували на відпочинок угорських дітей, матерів із немовлятами. У оздоровчих та реабілітаційних центрах відновлювалися поранені угорські повстанці. Деякі польські родини висловили бажання взяти під опіку угорських сиріт⁵⁶.

Аналізуючи відголос угорської трагедії у Польщі, необхідно згадати позицію редакції «Голос вільної Польщі» радіостанції «Вільна Європа» і її головного редактора Я.Новака-Єзіоранського. Цю радіостанцію можна назвати рупором Польського жовтня. Більше половини поляків дізнавалися про важливі новини через передачі РВС. Редакція РВС відчувала відповідальність за достовірність наданої інформації і глибоко розуміла вплив своїх передач на суспільні настрої.

У жовтні 1956 р. інформація до польського відділення РВС надходила від віденського бюро й західних кореспондентів, яким вдалося працювати в Будапешті. Це стало можливим у зв'язку з відкритим угорсько-австрійським кордоном, який після 27 жовтня став отвором, через який не лише могли вільно пересуватися журналісти, а й можливо було без жодного прикордонного контролю доправляти ліки і продовольство. 30 жовтня кілька репортерів РВС були запрошені угорською революційною радою у прикордонне містечко Сентготхард (недалеко від австрійського кордону) і змогли записати інтерв'ю. За спогадами головного редактора польського відділення РВС Я.Новака-Єзіоранського, це був перший випадок, коли РВС мала власних кореспондентів «за залізною завісою»⁵⁷. Утім, західні репортери мали змогу працювати в Угорщині лише до 4 листопада, тобто до другої хвилі радянської інтервенції. Після консультацій американських і радянських дипломатів до 10 листопада усі західні журналісти були інтерновані з Угорщини радянськими військовими.

Одним із перших завдань радянських окупантів було заглушення усіх угорських місцевих радіостанцій. Однак, були аматори, переважно студенти, яким вдавалося через саморобні радіоприймачі виходити на частоту радіо РВС і в такий спосіб звертатися до світової спільноти по допомогу. «Увага Радіо Вільна Європа, увага. Говорить радіостанція революційної молоді /... / Нас бомбардують. Допоможіть, допоможіть, допоможіть. Це радіо Ракоші-Угорці». Радіо Ракоші востаннє вийшло в ефір 8 листопада. За два дні був ще один слабкий сигнал від невідомої радіостанції. Потім запанувала тиша. Утім того самого вечора Московське радіо передало: «Спокій панує на вулицях і площах Будапешта»⁵⁸.

Після придушення Угорської революції Захід гостро критикував «Голос вільних угорців» РВС, бо вважалося, що саме ця радіостанція підбурювала угорський народ до боротьби, обіцяючи допомогу Заходу, і що найважливіше – військову допомогу. Заплямовані були усі відділення РВС, і під загрозою було її існування. Утім, наприкінці січня 1957 р. канцлер ФРН К.Аденауер зробив заяву про результати розслідування діяльності угорського відділення РВС і зазначив, що не підтвердилась інформація про те, що ця радіостанція підіграла повстання й обіцяла допомогу Заходу⁵⁹.

Згодом Я.Новак-Єзіоранський наголошував, що у своїй роботі РВС завжди розуміла свою відповідальність і ніколи «не намагалася керувати суспільством або надавати інструкції, поради й повчання»⁶⁰. Приклад Угорщини був найкращим учителем. У Польщі дуже шанували й довіряли голосу РВС, бо ця радіостанція підтримувала Гомулку і щиро вітала Польський жовтень. Зважаючи на народну довіру, кореспонденти РВС були пильні й застерігали про можливі провокації. На початку грудня 1956 р. мали місце невдоволення й заворушення у Щецині, Легниці і Вроцлаві, які супроводжувалися антирадянськими закликами й нападами на радянське консульство. Саме редакція РВС пояснювала, що поблизу Щецина перебуває радянський військовий аеродром, а у Свіноуйсьце розташована радянська морська база. У такій близькості до радянських підрозділів згадані інциденти не могли бути випадковими, і існувала загроза радянської військової відповіді⁶¹.

Отже, винятковим явищем у бурхливій історії 1956 р. став взаємозв'язок двох історичних подій, що відбулися в «соціалістичному таборі» – Польський жовтень спровокував Угорське повстання, трагічна доля якого, своєю чергою, мала вплив на подальшу політику польського керівництва. Мало хто із західних аналітиків вірив, що в межах радянського блоку можлива революція⁶². Утім завдяки Угорській революції змінилося ставлення світу до СРСР як до лідера комуністичного режиму. З'явилася тріщина, яка почала розколювати саму комуністичну ідею. Угорська революція мала вплив і на подальшу історію Польщі. Гомулку впродовж усього життя переслідував привід угорської партії, «яка розсипалася в пух і прах за кілька днів»⁶³, й існував страх перед «заспокійливими засобами» у вигляді радянської інтервенції⁶⁴.

Події 1956 року в Угорщині та Польщі залишили незабутній слід у світовій політичній історії другої половини ХХ століття: вони поклали початок краху прорадянських тоталітарних режимів у Європі. Як справедливо наголошує професор С.В. Віднянський, «їх одночасно характеризують прояви прагнення народів цих європейських країн до кращого майбутнього і глибокий трагізм, який став наслідком втручання Радянського Союзу в їхні внутрішні справи»⁶⁵.

¹ Baczek B. Mity i rzeczywistość. 1956. *W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości*. London, 1978. S. 63–72; W. Trwałe konsekwencje Polskiego Października. 1956. *W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości*. London, 1978. S. 53–62; Kołakowski L. Świadomość narodowa i rozkład komunizmu. 1956. *W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości*. London, 1978. S. 24–29; Korboński A. Październik 1956. *Zeszyty historyczne*. 1986. No. 78. S. 36–78; Michnik A. Nowy ewolucjonizm. 1956. *W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości*. London, 1978. S. 110–125; Pomian K. Robotnicy i sekretarze. 1956. *W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości*. London, 1978. S. 82–93; Pomian K. Wymiary polskiego konfliktu 1956–1981. London, 1985. 174 s.; Smolar A. Prosta i kolo: o dynamice systemu komunistycznego. 1956. *W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości*. London, 1978. S. 94–109.

² Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań - Budapeszt. Poznań, 2006. 249 s.

³ Rewolucja Węgierska 1956 roku. Reformy, bunt i represje 1953–1963. Warszawa, 1996. 288 s.

⁴ Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів. 2002. 752 с.

⁵ Король І. Угорська революція 1956 року: початок краху прорадянських тоталітарних режимів. Ужгород, 2003. 200 с.; Віднянський С.В. Угорська революція 1956 року в українській історіографії та мемуаристиці. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2017. Вип.26. С. 455–464; Держалюк М.С. Угорська революція 1956 року: причини, результати та уроки (частина 1). *Проблеми всесвітньої історії*. 2017. № 1(3). С. 109–139; Держалюк М.С. Угорська революція 1956 року: причини, результати та уроки (частина 2). *Проблеми всесвітньої історії*. 2017. № 2(4). С. 110–137; Ліхтей І. Події 1956 року в Угорщині й позиція ООН. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2017. Вип.26. С.486–498; Лушай В.І. Угорська революція 1956 р. як наслідок загострення суспільно-політичних та соціально-економічних протиріч в Угорщині у 1949–1956 рр. Київ, 2003. 230 с.

⁶ Вароді Н. Радянські війська й Угорська революція 1956 року в навчальних виданнях для вишів України. *Київські історичні студії*. 2021. № 1 (12). С.37–43.

⁷ Цит. за Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.132.

⁸ Цит. за Fik M. *Kultura Polska po Jałcie*. Kronika lat 1944–1981. London, 1989. S.243.

⁹ Цит. за Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.132.

¹⁰ Стыкалин А.С., Орехова Е.Д. Венгерские события 1956 года и позиция руководства СССР (по материалам ЦХСД). *Славяноведение*. 1994. № 3. С.53.

¹¹ Rewolucja Węgierska 1956 roku. Reformy, bunt i represje 1953–1963. Warszawa. 1996. S.72.

¹² Стыкалин А.С., Орехова Е.Д. Венгерские события 1956 года и позиция руководства СССР (по материалам ЦХСД). *Славяноведение*. 1994. № 3. С.54.

¹³ Tischler J. Rewolucja węgierska 1956 roku oraz jej odgłosy w Polsce. *Poznański Czerwiec 1956. Uwarunkowania – przebieg – konsekwencje*. Poznań, 2007. S.150.

¹⁴ Tischler J. Rewolucja węgierska 1956 roku oraz jej odgłosy w Polsce. *Poznański Czerwiec 1956. Uwarunkowania – przebieg – konsekwencje*. Poznań, 2007. S.152.

¹⁵ Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach. Warszawa, 1995. S.161.

¹⁶ Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach. Warszawa, 1995. S.162–163.

¹⁷ Tischler J. Rewolucja węgierska 1956 roku oraz jej odgłosy w Polsce. *Poznański Czerwiec 1956. Uwarunkowania – przebieg – konsekwencje*. Poznań, 2007. S.154.

¹⁸ Цит. за Tischler J. Rewolucja węgierska 1956 roku oraz jej odgłosy w Polsce. *Poznański Czerwiec 1956. Uwarunkowania – przebieg – konsekwencje*. Poznań, 2007. S.155.

¹⁹ Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.145.

²⁰ Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.144.

²¹ Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach. Warszawa, 1995. S.23-116.

²² Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach. Warszawa, 1995. S.129.

²³ Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.146.

²⁴ Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.145.

²⁵ Kula M. Paryż, Londyn i Waszyngton patrzą na październik 1956 r. w Polsce. Warszawa, 1992. S.140.

²⁶ Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach. Warszawa, 1995. S.33.

²⁷ Tischler J. Rewolucja węgierska 1956 roku oraz jej odgłosy w Polsce. *Poznański Czerwiec 1956. Uwarunkowania – przebieg – konsekwencje*. Poznań, 2007. S.159.

²⁸ Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach. Warszawa, 1995. S.133-134.

²⁹ Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.149.

³⁰ Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.147.

³¹ Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach. Warszawa, 1995. S.133-134.

³² Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.149.

³³ Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы. Москва, 1998. С.479-481.

³⁴ Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы. Москва, 1998. С.510.

³⁵ Ліхтей І. Події 1956 року в Угорщині й позиція ООН. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2017. Вип.26. С. 491.

³⁶ Kuroń J., Żakowski J. PRL dla początkujących. Wrocław, 2006. S.95-96.

³⁷ Kupiecki R., Szczepaniak K. Polityka zagraniczna Polski. 1918-1994. Warszawa, 1995. S. 47.

³⁸ Jarząbek W. Wpływ wydarzeń 1956 roku na politykę zagraniczną PRL. *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Warszawa, 2009. S.215-216.

³⁹ Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.151.

⁴⁰ Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.151.

⁴¹ Цит. за Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.152.

⁴² Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach. Warszawa, 1995. S.134-135.

⁴³ Karwat J., Tischler J. 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań, 2006. S.153.

⁴⁴ Фрішке А. Пристосування і опір: дослідження з історії Польщі 1945-1980 років. Київ, 2017. С.61.

⁴⁵ Szymoniczek J. Pomoc humanitarna dla Węgrów w 1956 s 1957 roku. *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Warszawa, 2009. S.259.

⁴⁶ Szymoniczek J. Pomoc humanitarna dla Węgrów w 1956 s 1957 roku. *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Warszawa, 2009. S.152

⁴⁷ Tischler J. “Byliśmy z wami...”. Polacy a Rewolucja Węgierska 1956 r. *Rok 1956 na Węgrach. Materiały z sesji zorganizowanej przez Muzeum Okręgowe w Tarnowie 7 października 1996*. Tarnów, 1998. S.23.

⁴⁸ Szymoniczek J. Pomoc humanitarna dla Węgrów w 1956 s 1957 roku. *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Warszawa, 2009. S.260.

⁴⁹ Szymoniczek J. Pomoc humanitarna dla Węgrów w 1956 s 1957 roku. *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Warszawa, 2009. S.260-261.

⁵⁰ Szymoniczek J. Pomoc humanitarna dla Węgrów w 1956 s 1957 roku. *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Warszawa, 2009. S.261.

⁵¹ Szymoniczek J. Pomoc humanitarna dla Węgrów w 1956 s 1957 roku. *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Warszawa, 2009. S.261.

⁵² Szymoniczek J. Pomoc humanitarna dla Węgrów w 1956 s 1957 roku. *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Warszawa, 2009. S.262.

⁵³ Szymoniczek J. Pomoc humanitarna dla Węgrów w 1956 s 1957 roku . *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Warszawa, 2009. S.262; Bratkowski A. W Budapeszcie ktoś bliski potrzebował pomocy. *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość i rozsządek*. Warszawa, 1996. S.189.

⁵⁴ Bratkowski A. W Budapeszcie ktoś bliski potrzebował pomocy. *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość i rozsządek*. Warszawa, 1996. S.187.

⁵⁵ Bratkowski A. W Budapeszcie ktoś bliski potrzebował pomocy. *Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość i rozsządek*. Warszawa, 1996. S.195.

⁵⁶ Szymoniczek J. Pomoc humanitarna dla Węgrów w 1956 s 1957 roku. *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Warszawa, 2009. S.263.

⁵⁷ Nowak J. (Zdzisław Jeziorański). Wojna w eterze. Wspomnienia. 1948-1956. Londyn: Odnova, 1986. T.1. S.274-275.

⁵⁸ Nowak J. (Zdzisław Jeziorański). Wojna w eterze. Wspomnienia. 1948-1956. Londyn: Odnova, 1986. T.1. S.275.

⁵⁹ Nowak J. (Zdzisław Jeziorański). Wojna w eterze. Wspomnienia. 1948-1956. Londyn: Odnova, 1986. T.1. S.278.

⁶⁰ Nowak J. (Zdzisław Jeziorański). Wojna w eterze. Wspomnienia. 1948-1956. Londyn: Odnova, 1986. T.1. S. 283.

⁶¹ Nowak J. (Zdzisław Jeziorański). Wojna w eterze. Wspomnienia. 1948-1956. Londyn: Odnova, 1986. T.1. S. 264-265.

⁶² Епллбом Е. Залізна завіса. Приборкання Східної Європи. 1944-1956. Київ, 2017. С.514.

⁶³ Nowak J. (Zdzisław Jeziorański). Wojna w eterze. Wspomnienia. 1948-1956. Londyn: Odnova, 1986. T.1. S. 279. .

⁶⁴ Brus W. Trwałe konsekwencje “Polskiego Października”. 1956. W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości. London, 1978. S.62.

⁶⁵ Пилявецъ Р.І. Повітрянодесантні війська в операціях «Вихор» (Угорщина, 1956) і «Дунай» (Чехословаччина, 1968). Передне слово С.В. Віднянського. Київ, 2005. С. 3.

REFERENCES

1. Baczek, B. (1978). Mity i rzeczywistość. 1956. W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości (pp.63-72). London: Aneks [in Polish].
2. Bratkowski, A. (1996). W Budapeszcie ktoś bliski potrzebował pomocy. Październik 1956. Pierwszy wyłom w systemie. Bunt, młodość i rozsądek (pp.183-195). Warszawa: Prószyński i S-ka [in Polish].
3. Brus, W. (1978). Trwałe konsekwencje Polskiego Października. 1956. W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości (pp.53-62). London: Aneks [in Polish].
4. Derzhaliuk, M.S. (2017). Uhors'ka revoliutsiia 1956 roku: prychny, rezul'taty ta uroky (chastyna 1). Problemy vsesvitn'oi istorii, 1(3), 109-139 [in Ukrainian].
5. Derzhaliuk, M.S. (2017). Uhors'ka revoliutsiia 1956 roku: prychny, rezul'taty ta uroky (chastyna 2). Problemy vsesvitn'oi istorii, 2(4), 110-137 [in Ukrainian].
6. Epplbom, E. (2017). Zalizna zavis. Pryborkannia Skhidnoi Yevropy. 1944-1956. Kyiv: Vydavnychy dim Kyievo-Mohylians'ka akademiia [in Ukrainian].
7. Fik, M. (1989). Kultura Polska po Jałcie. Kronika lat 1944-1981. London: Polonia [in Polish].
8. Frishke, A. (2017). Prystosuvannia i opir: doslidzhennia z istorii Pol'schi 1945-1980 rokiv. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
9. Jarzabek, W. (2009). Wpływ wydarzeń 1956 roku na politykę zagraniczną PRL. Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie (pp.198-216). Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Collegium Civitas, Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur [in Polish].
10. Karwat, J. & Tischler, J. (2006). 1956. Poznań. Budapeszt. Poznań: Media Rodzina [in Polish].
11. Kołakowski, L. (1978). Świadomość narodowa i rozkład komunizmu. W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości (pp.24-29). London: Aneks [in Polish].
12. Korboński, A. (1986). Październik 1956. Zeszyty historyczne, 78, 36-78. Paryż: Instytut Literacki [in Polish].
13. Korol', I. (2003). Uhors'ka revoliutsiia 1956 roku: pochatok krakhu proradians'kykh totalitarnykh rezhymiv. Uzhhorod: Vyd-vo V.Padiaka [in Ukrainian].
14. Kula, M. (1992). Paryż, Londyn i Waszyngton patrzą na październik 1956 r. w Polsce. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk i Wydawnictwo Adam Marszałek [in Polish].
15. Kupiecki, R. & Szczepaniak, K. (1995). Polityka zagraniczna Polski. 1918-1994. Warszawa: Scholar [in Polish].
16. Kuroń, J. & Żakowski, J. (2006). PRL dla początkujących. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie [in Polish].
17. Likhtej, I. (2017). Podii 1956 roku v Uhorschyni j pozytsiia OON. Mizhnarodni zv'iazky Ukrainy: naukovy poshuky i znakhidky – International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings, 26, 486-498 [in Ukrainian].
18. Lusčaj, V.I. (2003). Uhors'ka revoliutsiia 1956 r. iak naslidok zahostrennia suspil'no-politychnykh ta sotsial'no-ekonomichnykh protyrych v Uhorschyni u 1949-1956 rr. Kyiv: NPU im. M.P.Drahomanova [in Ukrainian].

19. Michnik, A. (1978). Nowy ewolucjonizm. 1956. W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości (pp.110-125). London: Aneks [in Polish].
20. Nowak-Jeziorański, J. (1986). Wojna w eterze. (Vol. 1). Londyn: Odnowa [in Polish].
21. Pomian, K. (1978). Robotnicy i sekretarze. 1956. W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości (pp.82-93). London: Aneks [in Polish].
22. Pomian, K. (1985). Wymiary polskiego konfliktu 1956-1981. Londyn: Aneks [in Polish].
23. Pyliavets', R.I. (2005). Povitrianosantni vijs'ka v operatsiakh Vykhor (Uhorshyna, 1956) i Dunaj (Chekhoslovachchyna, 1968). Kyiv: RVA Triumf [in Ukrainian].
24. Rewolucja Węgierska 1956 roku. Reformy, bunt i represje 1953-1963. (1996). György Litvána (Ed.). Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk [in Polish].
25. Rewolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach. (1995). Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk [in Polish].
26. Smolar, A. (1978). Prosta i kolo: o dynamice systemu komunistycznego. 1956. W dwadzieścia lat później z myślą o przyszłości (pp.94-109). London: Aneks [in Polish].
27. Sovetskij Soiuz y venherskiy kryzys 1956 goda. Dokumenty. (1998). E.D.Orehova (Ed.). Moskva: ROSSPJeN [in Russian].
28. Stykaly, A.S. & Orehova, E.D. (1994). Venherskiye sobytyia 1956 goda y pozytsyia rukovodstva SSSR (po materyalam TsKhSD). Slavianovedenye, 3. 51-61. [in Russian].
29. Szymoniczek, J. (2009). Pomoc humanitarna dla Węgrów w 1956 s 1957 roku. Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie (pp.253-264). Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Collegium Civitas, Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur [in Polish].
30. Tischler, J. (1998). Byliśmy z wami.... Polacy a Rewolucja Węgierska 1956 r. Rok 1956 na Węgrach. Materiały z sesji zorganizowanej przez Muzeum Okręgowe w Tarnowie 7 października 1996. Tarnów. [in Polish].
31. Tischler, J. (2007). Rewolucja węgierska 1956 roku oraz jej odgłosy w Polsce. Poznański Czerwiec 1956. Uwarunkowania – przebieg – konsekwencje (pp.149-164). Poznań: Instytut Historii UAM [in Polish].
32. Varodi, N. (2021). Radians'ki vijs'ka j Uhors'ka revoliutsiia 1956 roku v navchal'nykh vydanniakh dlia vyshiv Ukrainy. Kyivs'ki istorychni studii, 1 (12), 37-43 [in Ukrainian].
33. Vidnyanskyj, S.V. (2017). Uhors'ka revoliutsiia 1956 roku v ukrains'kij istoriohrafii ta memuarystytsi. Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky – International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings, 26, 455-464 [in Ukrainian].
34. Zashkil'niak, L.O. & Krykun, M.H. (2002). Istorii Pol'schi: vid najdavnishykh chasiv do nashykh dnev. L'viv: L'vivs'kiy natsional'nyj universytet im. I. Franka [in Ukrainian].